

ELEWIJT

EEN DORP MET EEN LANGE GESCHIEDENIS

ELEWIJT: EEN DORP MET EEN LANGE GESCHIEDENIS

Auteur: Willy Groffils

Wettelijk depot: D/2025/14433/02

© 2025 Heemkring de Semse

Verantwoordelijke uitgever: Paul Van de Velde, Voorzitter Heemkring 'de Semse' vzw,
Schoolstraat 17 te 1980 Zemst

INHOUD

VOORWOORD	5
DE PREHISTORIE	7
DE ROMEINSE TIJD	9
VAN NERVIËRS TOT GALLO-ROMEINEN	9
DE VICUS VAN ELEWIJT	10
OPGRAVINGEN	12
ENKELE VONDSTEN VERDIENEN SPECIALE VERMELDING	16
DE POST-ROMEINSE PERIODE	19
DE HEERLIJKHEID PERK - ELEWIJT	20
ONTSTAAN EN ONTWIKKELING VAN EEN DORP.....	22
WAT LEREN ONS DE VOLKSTELLINGEN?	23
DE KADASTERKAARTEN VAN POPP TONEN HET DORP IN DE 19E EEUW	30
VERDERE ONTWIKKELING VAN HET DORP	33
EVOLUTIE INWONERSAANTAL	37
TOPONIEMEN	37
DE (VERDWENEN) KASTELEN VAN ELEWIJT.....	40
HET STEENHOF OF HET SLOTJE	40
HET HOF TER BORCHT	42
HOF TEN DIEPENDAEL	43
HET STEEN OF RUBENSKASTEEL	44
HOF VAN OVERBEKE EN DE WATERMOLEN	52
DE KERK VAN ELEWIJT	54
ONTSTAAN EN BOUW	54
HET KERKPATRIMONIUM	58
DE PASTORIE	65
KAPELLETJES IN ELEWIJT	66
PASTOORS IN ELEWIJT	68
KERKDIEFSTAL IN 1729 MET DOOD BESTRAFT	71

AL EEUWENLANG SINT-HUBERTUSPROCESSIE.....	72
WIE WAS HUBERTUS?	72
PATROONHEILIGE VAN ELEWIJT	72
MEER DAN 400 JAAR PROCESSIE	74
SAMENSTELLING VAN DE PROCESSIE	75
HET PARKOERS	77
EEN UNIEKE AFBEELDING UIT 1752	78
 ELEWIJT TIJDENS DE WERELDOORLOGEN.....	 79
ELEWIJT TIJDENS DE EERSTE WERELDOORLOG	79
DE TWEEDE WERELDOORLOG	86
 DE BELANGRIJKSTE WEGEN	 88
 MOLENS IN ELEWIJT	 96
 DE EERSTE EN LATERE SCHOLEN	 100
 MERKWAARDIGE (VERDWENEN) GEBOUWEN	 104
VAN PETITE VENISE TOT RERUM NOVARUM TOT ELEWIJT CENTER	104
SOLARIUM	106
VILLA DES ROSES	107
DE GILDEZAAL EN DE KOSTERSWONING	108
ANDERE OUDE GEBOUWEN	108
 BEKENDE ELEWIJTENAARS	 117
HUBERT VAN INNIS	117
JAN BAPTIST VAN GIJSEL	119
PATER PENNINCKX	121
JAN DE BROECK	122
DE BURGEMEESTERS	122
BEROEMDE INWIJKELINGEN	125

ELEWIJTSE VERENIGINGEN 128

SCHUTTERSGILDEN	128
KONINKLIJKE HARMONIE SINT-HUBERTUS	132
KONINKLIJKE HARMONIE 'DE KORENBLOEM'	134
STRUIFVOGELSPEL	134
TONEELKRING 'KUNST BAART VREUGD'	135
TONEELKRING 'WAAR JEUGD IS, VREUGD IS'	135
TONEELGROEP 'LABYRINT'	135
ELEWIJTS BACHKOOR	135
ELEWIJTS VOETBAL	137
MILAC EN DE BRUG	141
SCOUTS EN GIDSEN	143
BOERENGILDE	144
DUIVENMAATSCHAPPIJ 'DE AVONDVLUCHT'	144
ELEWIJT KERMIS	145
EEN OVERZICHT	146

LITERATUURLIJST 147

VOORWOORD

Elewijt, een dorp met een lange geschiedenis, waarvan het grootste deel al hier en daar in een of andere publicatie is verschenen. Wat echter ontbreekt, is een samenvattend overzicht van de 4000 jaar dat ons dorp, of de plaats waar ons dorp zich bevindt, bewoond is.

Iedere inwoner van Elewijt weet wel dat in de Romeinse tijd er al bewoning was, dat P.P. Rubens de weg naar Elewijt kende en dat er in de Eerste Wereldoorlog felle gevechten hebben plaatsgevonden, dat er de jaarlijkse Sint-Hubertusprocessie is, maar er was en is veel meer.

Dit boek is bedoeld voor elke Elewijtenaar en andere geïnteresseerden die meer willen weten over wat er zich de laatste millennia zoal heeft afgespeeld in het dorp. Het objectief was niet er een historisch wetenschappelijk werk van te maken, maar wel een voor iedereen toegankelijk boek dat de evolutie van en het leven in ons dorp vanuit vele invalshoeken benadert.

Fascinerend is de ontwikkeling die zich alleen al in de laatste honderd jaren heeft voorgedaan, zowel in bewoning, tewerkstelling, onderwijs, ruimtelijke ordening, en zoveel meer. Enerzijds zou een Elewijtenaar van pakweg 200 jaar geleden zijn ogen niet geloven als hij of zij nu door het dorp wandelt. Anderzijds kijken wij met verwondering naar afbeeldingen en foto's van inmiddels verdwenen kastelen en gebouwen en proberen we de weg door het dorp te vinden op de meer dan 300 jaar oude Petrebus-kaart.

Willy Groffils

DE PREHISTORIE

Het gebied dat we thans Elewijt noemen situeert zich op de zandige uitloper van de Kempen die grenst aan de zandleemstreek. Uit archeologische bevindingen weten we dat al millennia vóór onze jaartelling hier bewoning plaatsvond. Amateurarcheoloog Etienne Vandepitte vond een tiental artefacten uit het Neolithicum of de jonge steentijd (tussen 10.000 en 3.000 v.C.) waaronder zeven stenen bijltjes.

Vondsten uit de bronstijd (3.000 tot 800 v.C.) komen veelvuldiger voor. Op het Hofveld werd in de nabijheid van een grafcirkel een kleine bronzen nierdolk gevonden. In de omgeving van de Broekstraat werd een grafveld gelokaliseerd en in de Diependaalstraat werden de resten van een prehistorische haard opgegraven.

Meer spectaculair zijn de vondsten die in 2012 en 2014 gedaan werden bij de bouw van de nieuwe school aan het Molenveld.

Stenen bijltjes uit het Neolithicum - collectie Etienne Vandepitte.

Bij de opgraving werden sporen gevonden van twee of drie 'hoofdgebouwen', drie tot vier grotere 'bijgebouwen', een zespostenspieker en negen vierpostenspiekers.

Voorbeeld van een spieker of spijker die voornamelijk diende voor de opslag van graan - tekening Axel Nees.

Bijzonder was de vondst van een pot uit de vroege bronstijd die tijdens de graafwerken in stukken brak, maar waarvan een deel kon gereconstrueerd worden.

Pot uit de vroege bronstijd, ongeveer 1800 v.C., aangetroffen op de plek van de huidige school "De Regenboog" tijdens het archeologisch onderzoek in 2012. Deze bevindt zich thans in het museum van de Semse.

Dit is het bewijs dat de helling tussen het Molenveld en de Barebeek al zo'n 4000 jaar geleden bewoond was. Ook gedurende de ijzertijd was er zeker al bewoning te Elewijt. Tijdens iedere archeologische opgraving werden wel wat scherven uit die tijd gevonden.

In 1870 werd door Camille Van Dessel (een landmeter met een passie voor archeologie geboren in Elewijt in 1851 en al op 27-jarige leeftijd overleden) op de Heydendries een grafveld uit de ijzertijd gelokaliseerd. Hij vond een vijftigtal urnen in grijze klei en grof gevormd, maar ook enkele mooie glanzend zwarte of verglaasde asvaten. Uit het feit dat bij de urnen geen wapens gevonden waren, concludeerde Van Dessel dat de dodenakkers werden aangelegd door een gevestigde bevolking en niet het resultaat waren van een veldslag.

Paalsporen van een gebouw op het terrein aan de Barebeek.

We kunnen dus stellen dat de hogere oever van de Barebeek in de millennia v.C. vermoedelijk op verschillende plaatsen bewoond was.

Zag de nederzetting aan de Barebeek er zo uit?

DE ROMEINSE TIJD

VAN NERVIËRS TOT GALLO-ROMEINEN

Vóór de komst van de Romeinen was het grondgebied waartoe 'Elewijt' behoorde, bewoond door de Galliërs. De naam Galliërs is een term voor de volkeren die, vóór de inval van de Romeinen, Europa ten westen van de Rijn bevolkten. In onze contreien, meer bepaald in de regio tussen Schelde en Samber, waren dit de Nerviërs, met in het westen de Menapiërs en de Eburonen oostwaarts.

Het huidige Elewijt lag in het territorium van de Nerviërs.

Tussen 59 en 51 v.C. werd Gallië onder leiding van Julius Caesar veroverd tijdens de zogenaamde Gallische oorlogen. Caesar beschrijft de Nerviërs als een woest en krijgslustig volk dat op zichzelf stond en geen contact met Romeinen nastreefde om handel te drijven.

We mogen ervan uitgaan dat na de Gallische oorlogen onze regio in belangrijke mate ontvolkt was en de bewoning grondig vernield. Het devies van Julius Caesar ten opzichte van de Gallische stammen was immers 'buigen of barsten' en vermits de trotse Nerviërs zich niet goedschiks wilden onderwerpen aan de Romeinen was de uitdrukking 'wee de overwonnenen' geen loze kreet.

In zijn geschiedschrijving over de Gallische Oorlog schrijft Caesar dat: *'Na afloop van de strijd al wat de naam Nerviër droeg vrijwel was uitge-*

roeid; het aantal stamhoofden was teruggebracht van 600 tot 3 en het aantal burgers dat nog wapens kon dragen van 60.000 tot krap 500'. Deze cijfers zijn ongetwijfeld sterk overdreven en puur propagandistisch. Om zijn eigen persoon bij de senaat in Rome in de verf te zetten, aarzelde Caesar niet om de sterkte van de door hem overwonnen tegenstanders op te drijven, een veelvoud van het aantal slachtoffers te rapporteren en zijn eigen verliezen te minimaliseren. Dat hij evenwel geen medelijden met de opstandige stammen betoonde, blijkt uit het feit dat Caesar zijn rijkdom in belangrijke mate realiseerde uit de verkoop van de overwonnen volken als slaven, voor zover ze het al overleefden. Het kwam er dus op aan de regio terug te bevolken. Dit gebeurde door met de Romeinen bevriende stammen te verplaatsen en waarschijnlijk door terugkeer van hetgeen nog restte van de overwonnenen.

Over de jaren na de Gallische oorlogen zijn er weinig bronnen bekend over onze regio en het is onduidelijk hoe de (resterende) bevolking zich integreerde in het Romeinse rijk. Het is wel geweten dat de Gallische stammen toch nog geregeld in opstand kwamen, ondermeer wegens de hoge belastingdruk opgelegd door de Romeinse overheerser. Onder Caesars opvolger Gaius Octavius, de latere Keizer Augustus die regeerde van 27 v.C. tot 14 n.C., werd onze regio geromaniseerd. Dit uitte zich in de aanleg van de heirbanen en de opmaak van een soort kadaster, opgestart door Agrippa, de door Rome aangestelde gouverneur van Gallië, en na diens dood gesuperviseerd door de keizer zelf.

Nu mogen we niet denken dat de Galliërs geen 'wegen' kenden. Die waren er ongetwijfeld al ten tijde van de verovering door Caesar, hetgeen deels de snelheid van de invasie verklaart. Romeinse landmeters stippelden uit waar de heirwegen het best konden worden aangelegd

(waar zinvol het tracé volgend van oudere Galli-sche wegen) en zij deelden het land op in landbouwpercelen die werden toegewezen aan kolonisten (vaak afgezwaide legionairs) en verdienstelijke Galliërs. De grootste percelen zouden ongeveer 50 ha hebben bedragen en bevatten meestal een herenboerderij of een villa.

Keltische potin munt gevonden in Elewijt. Gegoten rond 75 - 50 v.C. uit een legering van koper, tin en lood.

Een belangrijke reden voor het in kaart brengen van het landbouwareaal en het organiseren van meerdere censussen of volkstellingen was de inning van belastingen (ook toen al). Deze gebeurde door het leveren van soldaten of in natura (graan, paarden of vee) of in geld. Per regio werden civitas-hoofdplaatsen ingepland. Atuatuca Tungrorum, het latere Tongeren, en Bavay zijn hiervan voorbeelden.

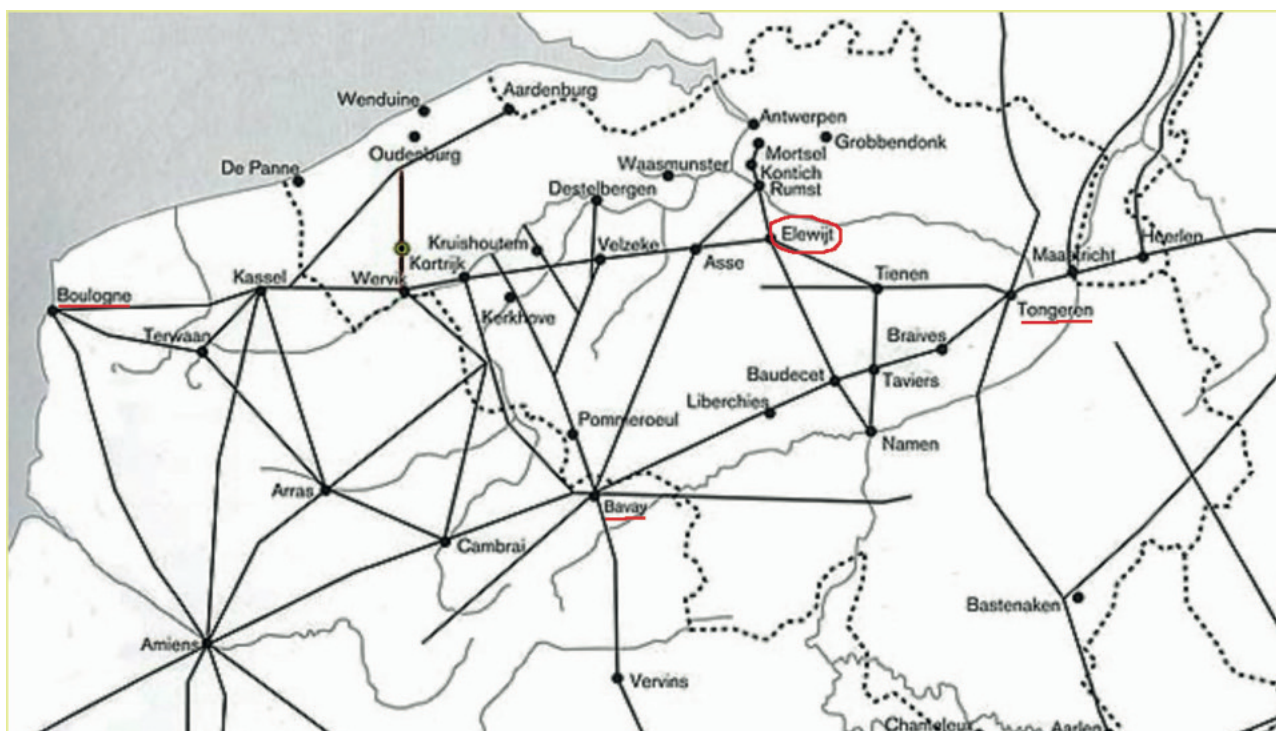
Het is niet juist om steeds de naam Romeinen te gebruiken daar het grootste deel van de bewoners geromaniseerde Galliërs waren, dus Gallo-Romeinen.

DE VICUS VAN ELEWIJT

Omstreeks 20 v.C., onder de heerschappij van keizer Augustus, ontstond er te Elewijt een eerste Gallo-Romeinse nederzetting op een verhevenheid dicht bij de Barebeek, een terrein gelegen waar nu de Tervuursesteenweg en de Waversebaan samenkomen, met een oppervlakte van ca. 27 ha.

De verdere uitgroei van deze nederzetting tot een vicus of baandorp is toe te schrijven aan de kruising aldaar van enkele belangrijke wegen, dicht bij een oversteekplaats van de Barebeek: van west naar oost de heirbaan Boulogne – Kassel – Velzeke – Eppegem (tracé van de Rekelstraat) - Elewijt – Tienen – Tongeren – Keulen en van noord naar zuid de baan Kontich/Rumst – Elewijt – Waver (vandaar de naam Waversebaan) – Baudacet (ten noorden van Gembloux), alwaar deze aansloot op de heirbaan Tongeren - Bavay.

De omgeving van de vicus, gelegen op een weinig geaccentueerde heuvelrug op een hoogte

Het Gallo-Romeinse wegennet.

van ca. 9 meter boven zeeniveau, zag er destijds helemaal anders uit. De Zenne was nog niet ingedijkt en vormde samen met de Barebeek een zo'n 800 meter breed moeras en waterplas ten westen van de vicus. De Romeinse wegen werden bij voorkeur aangelegd op hoger gelegen delen van het landschap.

De kern van de vicus van Elewijt lag tussen de Tervuursesteenweg, de Waversebaan en de Diependaalstraat.

De nederzetting 'Elewijt' groeide in de volgende decennia uit tot een vicus waar handswerklieden en handelaars zich vestigden en speelde eveneens op bestuurlijk vlak een centrale rol voor de omliggende landelijke nederzettingen. Elewijt kan waarschijnlijk gecatalogeerd worden als een 'mansio' of pleisterplaats, een plek waar reizigers de nacht doorbrachten. De uitbouw van een wegennet was voor de Romeinen van groot belang voor de troepenverplaatsingen en voor de bevoorrading van de legers. De civitas-hoofdsteden waren allemaal verbonden door heirbanen en deze liepen dwars door het vruchtbare landbouwgebied (o.a. het huidige Haspengouw).

In de loop van zijn geschiedenis kende de vicus een drietal bloeiperiodes. Een eerste in de jaren 40-80 n.C., die slechts een kortstondig bestaan beleefde, want ze werd overspoeld door een laag grijs zand. Een aanspoeling door een fors buiten de oevers getreden Zenne?

De vicus kende haar grootste bloeiperiode in de eerste helft van de 2e eeuw, een relatief rustige periode tijdens de Pax Romana (70-170 n.C.), die tot een einde kwam door de inval van de Chauken omstreeks 170 n.C. De ganse nederzetting werd verwoest zoals blijkt uit teruggevonden brandlagen. Ook zou er omstreeks die tijd een (pokken-) epidemie zijn uitgebroken.

Restanten van een pottenbakkersoven.

In de 2e eeuw waren er meerdere pottenbakkersovens. Het was de periode dat de handgevormde potten vervangen werden door deze gedraaid op een pottenbakkersschijf. Ook werden sporen gevonden van enige metaalnijverheid. De bewoners van de vicus legden zich vooral toe op de nijverheid, meer dan op landbouw of veeteelt. De vicus was een verkeerscentrum en marktplaats voor het grensgebied tussen Brabant en de Kempen.

De grote verscheidenheid van het gevonden aardewerk getuigt van een uitgebreid netwerk van handelsbetrekkingen, zowel met het zuiden (o.a. terra sigillata uit Zuid- en Midden-Frankrijk) als aardewerk uit de Rijnstreek. Vele fibula en Romeinse munten uit de eerste tot de vierde eeuw werden opgegraven. Ook aan ijzeren spijkers en sleutels was er geen gebrek.

Tijdens een derde bloeiperiode werd in het centrum van de vicus een grote villa opgericht en langs de ongeveer 3,65 m brede, goed gekasseide straat doorheen de vicus verrijzen nieuwe huizen, voorzien van waterputten. De grondvesten van de villa, waarvan de sporen door de restanten van de eerdere bebouwing lopen, werden gedeeltelijk teruggevonden. De muren waren

opgetrokken in lokale kalkzandsteen met een dikte van 70 tot 87 cm. Deze villa was voorzien van een hypocaust vloerverwarming, een rood-wit beschilderde wandbepleistering en een houten zuilengalerij.

Natuurstenen constructie van Romeinse waterput.

Een waterput ontbrak natuurlijk niet. Deze relatief grote put bestaat uit een ietwat ovale, bijna ronde schacht, met een binnendoormeter van 2,00 à 2,15 m; de wand ervan is gemaakt van grote, platte zandstenen, aan de binnenkant rond uitgekapt en zorgvuldig op elkaar geplaatst zonder mortel. Het onderste deel van de put bestond meestal uit houten palen en planken.

De vondst van een wierookvat en veel (fragmenten van) terracotta paardenbeeldjes wijzen op het bestaan van een cultusgebouw of een heiligdom. Dit zouden ex voto's ter verering van de godin Epona geweest zijn, de beschermster van ruiter en paard. Evenwel zijn binnen de vicus nergens sporen van een tempel(tje) gevonden.

Na een moeizaam herstel in de 3e eeuw werd de vicus rond 275 n.C. aangevallen door Germaanse stammen die de nederzetting opnieuw vernietigden. Van deze laatste verwoestende aanval zou de vicus zich niet meer herstellen en de nederzetting bloedde langzaam dood. Nog lang daarna zou deze als steengroeve dienstdoen. Het hedendaagse Elewijt zou vele eeuwen later tot ontwikkeling komen op een zuidelijker gelegen plaats.

Fragment van een Romeins paardenbeeldje.

OPGRAVINGEN

In de 19e en 20e eeuw volgden verschillende amateurarcheologen de zaveluitbating op de locatie van de vicus en konden zij talrijke mooie vondsten verzamelen. Het was hen vooral te doen om de voorwerpen en minder om de context van het geheel. Ook zou de vicus in latere eeuwen gebruikt zijn als delfplaats voor stenen waardoor de restanten van bewoning en de heirweg meestal verdwenen.

Systematische opgravingen vonden pas plaats vanaf de jaren 1870 door C. Van Dessel die ter hoogte van de Stadswyenberg (in het centrum en zuidelijke deel van de vicus) verschillende soorten aardewerk, waaronder terra sigillata, amforen en urnen, alsook bouw materiaal en 13 Romeinse munten opspoorde. Deze munten hebben een chronologie vanaf de tweede helft van de 1e eeuw tot en met de eerste helft van de 3e eeuw. Specifiek beschrijft Van Dessel de sporen van vuur met onder andere verbrande witte stenen, glas en hout, die hij associeert met invallen van barbaren en de vernietiging van de vicus. Later vond van Dessel amuletten, een bronzen vinger, een ketting, handboeien, sleutels, messen, paardentuig, schrijfinstrumenten, verschil-